

ЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ (за матеріалами літературних джерел)

Занфірова Тетяна Анатоліївна,

Класичний Приватний Університет, м. Запоріжжя

Радиш Ярослав Федорович,

Національна академія державного управління при Президентові України

*“О Боже, дай моїм хворим довіру до мене й до мого мистецтва,
але даруй і мені терпіння й покірливість із примхливими хворими”*

Заповіт Маймоніда¹

Еволюція суспільства, бурхливий розвиток науки, в тому числі медичної, не лише розширюють можливості людини, дають їй змогу зміцнити своє здоров'я, зручно облаштуватися в побуті, швидше набувати нових знань, а й породжують численні нові проблеми, які потребують нагального вирішення [3].

На думку авторів публікації, серед таких проблем у медичній діяльності найважливішими є етичні та правові. Адже з одного боку, як стверджують укладачі підручника “Біоетика”, питання моралі, моральності, дотримання етичних норм і принципів пронизують усі сфери життя суспільства і значною мірою визначають його життєздатність, його майбуття [3]. А з другого, на глибоке переконання багатьох українських дослідників, — саме питання юридичного забезпечення медичної діяльності останнім часом характеризуються підвищеною актуальністю [1, 6, 7, 9].

Ми поділяємо думку відомого фахівця в галузі медичного права проф. С.Г. Стеценка про те, що розглядаючи загальну структуру медичної діяльності, необхідно виокремлювати наступні види соціальних норм, які регулюють численні суспільні відносини, що виникають у різних напрямках сфери охорони здоров'я та які прийнято називати медичними правовідносинами² [9, с. 60]:

- *норми моралі*. Як соціальний регулятор медичної діяльності представляють собою правила поведінки, які встановлюються в суспільстві стосовно медицини у відповідності з уявою людей про добро і зло, справедливість і несправедливість;
- *звичай*. Це правила поведінки, що склалися в медичному середовищі. В результаті їх численних повторень вони стали звичними для людей;
- *корпоративні норми*. Представляють собою правила поведінки, що встановлюються різними громадськими організаціями. Дані норми забезпечуються та обєригаються за допомогою заходів соціального впливу, які передбачені статутами відповідних організацій;
- *норми права*. Соціальний регулятор медичної діяльності, основою якого є нормативно-правова база галузі охорони здоров'я.

¹ Маймонід (Maimonides) (Моше бен Маймон) (1135–1204), єврейський філософ. Народився в Іспанії, з 1165 р. проживав у Єгипті, придворний лікар Салах-ад-діна [8, с. 743].

² **Медичні правовідносини** — це зв'язок, який виникає на основі правових норм суб'єктів права і характеризується наявністю в них певних юридичних прав та обов'язків у сфері медичної діяльності [9, с. 23].

Заслуговує на увагу і твердження цитованого вище дослідника про те, що надзвичайно важливими з практичної точки зору є, *по-перше*, питання щодо співвідношення норм права та моралі в структурі соціального регулювання медичної діяльності, яке необхідно розглядати з чотирьох позицій: єдність, відмінності, взаємодія, протиріччя, а, *по-друге*, обов'язково пам'ятати й про те, що впродовж всього розвитку медицини³ сформувалися наступні рівні соціального регулювання медичної діяльності — лікарська (медична) етика⁴ та медична деонтологія⁵, біомедична етика (біоетика) і медичне право. При цьому вказані вище рівні регламентації надання медичної допомоги ні в якому разі не можна протиставляти один одному. Всі вони є своєрідними ланками одного ланцюга, який забезпечує гуманність і законність організації та безпосереднього виконання лікувальних процедур. Мораль, біоетика і право слугують одній меті — упорядкуванню суспільних відносин у сфері охорони здоров'я, узгодженню інтересів особи та суспільства, забезпеченню реалізації людину своїх законних прав у сфері надання медичної допомоги [9, с. 62–65].

Як підкреслюють укладачі підручника для вищих медичних навчальних закладів “Біоетика” [3], очевидно, що в полі зору етики перебуває людина, наділена раціональним мисленням та свободою. Вона не підпорядковується біологічним стимулам і не реагує на подразники навколишнього середовища так, як це роблять тварини, а здійснює свій вільний і відповідальний вибір. Духовно вільна, свідомо й відповідальна за себе людина зберігає спроможність реагувати як на біологічні умови свого існування (наприклад, материнський інстинкт), так і на умови середовища (наприклад, культура певного часу), хоча реакція на ці умови може бути різною.

З нормативною етикою професій споріднена професійна *деонтологія*, яку можна визначити як систематизований аналіз обов'язків, які покладаються на певні суспільні прошарки; обов'язків, що окреслені нормами кодифікованих актів і використовуються під наглядом представницьких органів. Тобто розглядається певна категорія осіб, які зайняті в тій або іншій професії і репрезентують один суспільний прошарок. Представницькі органи формулюють норми поведінки, виходячи з їхніх обов'язків щодо людей, котрі потребують їхньої опіки й догляду, та щодо колег.

Етика, як і деонтологія, розглядає цінності, норми поведінки, обов'язки, які слід поважати, але значно ширше, не обмежуючись, наприклад, професійним середовищем, що регулюється якимось одним кодексом. Етика цікавиться також внутрішньою поведінкою, цінностями пережитими та умисними вчинками, завжди, проте, посилаючись на етичні норми. Етика має мету раціонально обґрунтувати норми, принципи і цінності, попри те, що вони кодифіковані і загальноновизнані, іноді вона також прагне модифікувати норми, закріплені в законах або в кодексах, тоді як деонтологія посилається лише на письмові кодекси, прагнучи зберегти порядок і репутацію категорії.

Об'єктом деонтології є “норми професійної поведінки, притаманні працівникам системи охорони здоров'я”. Кінцевою метою медичної деонтології є істотне поглиб-

³ Автори публікації повністю поділяють думку тих дослідників, які вважають історію людства фактично й історією медицини — *авт.*

⁴ **Лікарська (медична) етика** — це різновидність професійної етики, яка включає сукупність морально-етичних правил і принципів надання медичної допомоги [9, с. 66].

⁵ **Деонтологія** (від гр. deon, deontos — належний + logos — вчення) може розглядатися як складова медичної етики, свого роду її практичне використання, яка переймається проблемами належної поведінки медичного працівника при безпосередньому виконанні своїх професійних обов'язків [9, с. 66].

лення та вдосконалення норм і правил поведінки медичних працівників. Для цього використовують такі методи [3]:

- вивчення моральних норм та їх сучасного трактування у тісному зв'язку з висновками, якими постачає нас біоетика;
- узгодження деонтологічних норм у властивому значенні цього слова з вимогами сьогодення, з національними й міжнародними деонтологічними кодексами;
- дослідження юридичних норм деонтологічного характеру з точки зору права, що діє в кожній окремій країні, їх відповідності деонтологічним цінностям.

Укладачі підручника “Біоетика” В.М. Запорожан і М.Л. Аряєв [2] предметом біоетики вважають сукупність етичних питань, що можуть ідентифікуватися в процесі медичної практики, під час виконання біомедичних досліджень і експериментів або у разі комбінації цих видів професійної діяльності. Під терміном “біоетика” вказані автори розуміють систематичний аналіз дій людини в біології і медицині у світлі моральних цінностей і принципів.

Кінцева мета біоетики полягає в раціональному аналізі моральних проблем, пов'язаних із біомедициною, та їхнього зв'язку зі сферами права та наук про людину.

Методи вивчення біоетики утворюються зі специфічної інтердисциплінарної методології, що ставить собі за мету сучасними способами глибоко дослідити природу біомедичних явищ, сформулювати етичні “рішення” та обґрунтувати раціональний порядок, який підтримує такі рішення.

Вже неодноразово цитовані вище укладачі підручника для вищих медичних навчальних закладів “Біоетика” [3], посилаючись на дослідження V.L. Paskali, пропонують розглядати переплетіння у практиці медичних професій різних підходів — екстраюридичного (деонтологічного), етичного, юридичного та професійних умінь у вигляді чотирьох концентричних сфер (див. рисунок).

Внутрішня сфера, довкола якої формуються усі інші, — це сфера *професійного уміння*. Від працівника системи охорони здоров'я вимагається адекватна технічна

обізнаність у питаннях діагностики, терапії, реабілітації та профілактики. Крім того, він повинен вміти налагоджувати позитивний оперативний зв'язок з пацієнтом, а за потреби, і з родичами хворого. Часто навіть добре підготовлений фахівець не може досягти бажаного результату, оскільки бракує додаткового інтерперсонального рівня комунікації між працівником закладу охорони здоров'я і пацієнтом.

Друга сфера, яка оточує технічно-професійну, включає в себе правила поведінки, передбачені *законодавством*: принципи і межі медичного догляду, визначені й обґрунтовані законами.

Третя сфера, яка охоплює дві попередні, є сферою *деонтологічних наук*, які є *екстраюрідичними нормами*, включеними до деонтологічних професійних кодексів, національних та міжнародних. Ідеться про норми, покликані регламентувати відносини між працівником системи охорони здоров'я і пацієнтом та між самими працівниками системи охорони здоров'я.

Четверту сферу репрезентують *етичні принципи* — вона є найбільшою за обсягом і включає в себе три інші: працівник сфери охорони здоров'я повинен посылатися як на закон, так і на екстраюрідичні норми, але передусім спиратися на етичні цінності, в окремих випадках навіть ставлячи під сумнів те, що диктують закон і деонтологія, якщо вони суперечать етичним принципам.

Проф. В.М. Запорожан стверджує, що Одеська медико-філософська школа обґрунтувала початок нового етапу історичного розвитку медичної етики, яку вони назвали “Ноетикою”. Передумовою становлення нової науки слугувало розуміння руйнування людством механізмів біосфери. Перетворюючи природу і довкілля, homo sapiens внаслідок інтелектуальної праці змінила умови життя на планеті, створила свою ноосферу, яка на відміну від біосфери не має власних контрольованих механізмів. Одним ж із формівних компонентів ноосфери і предметом вивчення ноетики є еволюційно нове середовище існування людини — інформаційне (сукупність інформаційних ресурсів, інформаційних технологій та інформаційної інфраструктури), що базується на інформаційних технологіях [10].

Як стверджує проф. П.С. Назар — один із авторів підручника для студентів вищих медичних навчальних закладів “Основи медичної етики”, з розвитком і вдосконаленням медичної науки межі суперечності між класичним принципом “не нашкодь” та новітньою деонтологічною настановою “активно втручайся” суттєво зміщуються в бік радикалізму. Виховання моральних якостей у сучасних лікарів бажано спрямувати, з одного боку, на максимальне посилення фахової активності, виходячи з науково-технічних досягнень новітньої медицини, а з іншого — на виховання пересторог антифізіологічним вчинкам щодо хворого, з неодмінним пріоритетом науково доцільного й морально дозволеного [4, с. 133–134]. Особливої актуальності сказане вище набуває сьогодні, коли активно розвиваються нові медичні технології, зокрема, клонування, зміна статі, генна інженерія, допоміжні репродуктивні технології, ксенотрансплантація⁶ тощо.

Саме тому медичне право, основи медичної етики та деонтології — повинні бути важливими складовими в системі професійної освіти медичних працівників.

⁶ Ксенотрансплантація — трансплантація органів, тканин або клітин від одного біологічного виду до іншого [5, с. 5].

Література

1. Вороненко Ю.В., Радич Я.Ф. Медичне право в системі права України: стан і перспективи розвитку // Український медичний часопис, 2006. — № 5 (55). — С. 5–10.
2. Запорожан В.М. Біоетика: Підручник / В.М. Запорожан, М.Л. Аряєв. — К.: Здоров'я. — 2005. — 288 с.
3. Згречча Е., Спаньйоло А. Дж., П"єтро М.Л. ді та ін. Біоетика / Переклад з італійською В.Й. Шрвкун: Підручник. — Львів: Вид-во ЛОБФ "Медицина і право", 2007. — 672 с.
4. Назар П.С., Віленський Ю.Г., Грандо О.А. Основи медичної етики. — К.: Здоров'я. — 2002. — 344 с.
5. Перспективи ксенотрансплантації. Наукові аспекти та етичні розмірковування / Х. де Діос Віал Корреа (ред), Е. Згречча, Ф. Бах та ін.; Пер. з англ. М.Д. Луцик, з італ. І.Є. Бойко. — Львів: Вид-во ЛОФБ "Медицина і право", 2007. — 48 с.
6. Плешко О.С., Радич Я.Ф. Етико-правові аспекти регулювання генетичних втручань. Вступ до проблеми // Матеріали третього Національного конгресу з біоетики за міжнародною участю (8–11 жовтня 2007 р., Київ, Україна) — К.: — С. 61.
7. Радич Я.Ф., Кузьмінський П.Й. Медичне право у системі освіти молодших спеціалістів галузі охорони здоров'я // Управління закладом охорони здоров'я, 2007. — № 9. — С. 83–87.
8. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. 2-е изд. — М.: Сов. Энциклопедия, 1983. — 1600 с. С. 743.
9. Стеценко С.Г. Медицинское право: Учебник. — СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2004. — 572 с.
10. Щербань М. Знайомтесь: нооетика. — Ваше здоров'я, 28 вересня 2007 р. — С. 9.